

Kormos Sándor:

A KÖZMŰVELŐDÉS FELADATAI A SZOCIALISTA ÉRTÉKREND FEJLESZTÉSÉBEN

A szocializmus tartalmából következően sem lehet közböbs a kultúrában születő valóságos értékek iránt. Közművelődési politikánk egyik meghatározó vonása a magyar és az egyetemes kultúra klasszikus értékeinek széleskörű terjesztése, megismertetése. A klasszikus értékek jelentőségét hangsúlyozva a közművelődés megkülönböztetett figyelmet fordít a kortárs, mindenekelőtt a mai magyar kultúrában megjelenő értékrendekre. A szocialista értékrend fejlesztésével összefüggő közművelődési tennivalókat sok szempontból lehet megközelíteni. Lehetséges egyrészt politikai-ideológiai, másrészt művelődéseméleti, esztétikai szempontból történő feldolgozás. Fontos a gyakorlat, az irányítás álláspontjáról való véleményalkotás is. Az alább következő dolgozat - figyelembe véve a XIV. Művelődéseméleti Nyári Egyetem tematikáját -, ez utóbbi megközelítést vállalja. Mindössze három kérdést érint a teljesség igénye nélkül: a közművelődés feladatai az értékek megteremtésében, őrzésében és kiválasztásában.

Értékteremtés

Talán meglepő, hogy külön is említésre kerül a közművelődés értékteremtő feladata. Miben jelentkezik ez? - kérdezhetik kételkedve.

E kérdéskör egyik vonatkozása, hogy a közművelődés intézményei és szervezetei közreműködnek a szocialista értékrendszer megteremtésében, megszilárdításában, elter-

jesztésében. A célok és feladatok sokasága sorolható körükbe, csupán hármat említve külön is:

Az első a szabad idő, mint érték, a "szabad idő tudat" formálása. Nem kell különösebben bizonyítani a munka és a szabadidő kapcsolatát, e kettő viszonyának történeti változását. A történetiségre azért is utalok, mert annak figyelmen kívül hagyása, a történetiség elvének mellőzése jövőtehetetlen zavarokat okoz. Történeti alapon lehet megérteni a marxi megközelítés lényegét, amely szerint a munkaidő helyett a rendelkezésre álló idő a maga teljességében válik a jövő társadalmában a gazdaság mércéjévé - fejtette ki Fukász György "Munka és szabadidő" című előadásában Szegeden, az 1984. évi Művelődéstudományi Nyári Egyetemen. A kérdés az, hogy tudatában van-e a társadalom az idő, s annak részeként a szabadidő értékének. Meggyőződésem - s ezt mutatják a különböző felmérések tanulságai -, hogy a társadalom különböző csoportjai nem, vagy nem kellően értékelik a szabadidőt. Pedig jól tudjuk, hogy - mint mondani szokás - az időpont egyszeri és megismételhetetlen, az elfecsérelt időtartam soha nem pótolható. Éppen ezért szükséges, hogy a közművelődés - együttműködve a családdal, az iskolával és a társadalom megannyi intézményével - segítse az idő, mint érték felismertetését, járuljon hozzá a társadalmilag indokolt időfelhasználás tudatosításához, a helyes időgazdálkodás formálásához, a szabadidő "termékeny" eltöltéséhez. Tudjuk, ez nemcsak felismerés és elhatározás, hanem feltétel függvénye is. Sok olyan lehetőséget /pl. ifjúsági és szabadidő park, könyvtár/ kell biztosítani, amelyből az egyén érdeklődését figyelembe véve választhat szabadideje eltöltési módjáról. Közművelődésünk gazdasági helyzete, az e célra rendelkezésre álló anyagi eszközök e területen sem biztatnak látványos eredményekkel, de sokat lehet és kell tenni a jelenleg már rendelkezésre álló lehetőségek jobb és hatékonyabb kihasználása érdekében.

A másik célkitűzés megvizsgálni a közművelődés feladatait a szocialista életmód alakításában. A közművelődés kérdéseiről, fejlődéséről és lehetőségeiről való gondolkodásunkban - a hetvenes években végbement változások nyomán - egyre határozottabban kristályosodik ki az a felfogás, amely szerint az életmód és a művelődés a legszorosabban összetartozó fogalmak. Az életmód és a kultúra elméletileg már felismert szoros kapcsolata azt a kötelezettséget rója mindünkre, akik a közművelődés ügyével felelősséggel foglalkozunk, hogy próbáljuk meg a témáról szóló eddigi tudásunkat összegezni abból a célból, hogy további munkánk számára következtetéseket vonhassunk le belőle. Összegeznünk kell mindenekelőtt az idevonatkozó szociológiai és művelődésszociológiai kutatások eredményeit, s ennek nyomán változtatni közművelődésünk gyakorlatát. Az életmód és a művelődés kapcsolatának középpontjában a mindennapi kultúra áll. A kérdés az: miként segítheti a közművelődés a "kulturáltabb" mindennapok megteremtését? Kézenfekvő válasz, hogy rendkívül sokféleképpen, hiszen valamennyi társadalmi csoport életmódformálása esetében fontos, hogy a közművelődés jelen legyen. Erről szóltak az 1984. október 4-5-én tartott Országos Közművelődési Tanácskozás felszólalói és vitaanyaga is. Kiemelésre került: a szocialista társadalomra jellemző közösségi tudat és érzület, valamint a munka becsületének képviselése és megszilárdítása mellett jobban kell törődnünk a magatartás és az emberi kapcsolatok kultúráltságának elmélyítésével; az anyanyelvi műveltség fejlesztésével; az egészséges életmódra neveléssel.

Ez utóbbi probléma jelenti a harmadik feladatot, ami-
ben a közművelődésnek közre kell működnie. Miért és hogyan - kérdezhetik sokan. Hadd hívjam segítségül az egészségnevelés kiemelkedő hazai képviselői közül Fodor Józsefet, aki erről így írt: "Az egészségvédelem nemcsak orvosi, de pedagógiai feladat is: ha többet nevelünk, kevesebbet

kell gyógyítanunk." Társadalmi fejlődésünkkel összhangban fogalmazódtak meg az egészségügyről és a közművelődésről szóló törvények, amelyek - egyebek között - kiemelik, hogy az egészségügy és a közművelődés közös feladata és együttes felelőssége az egészségnevelés gondozása. Az 1972. évi II. számú egészségügyi törvény kimondja: "A sajtónak, a rádiónak, a televíziónak, a közművelődési szervezeteknek és intézményeknek a feladatkörükből eredő tevékenységük során rendszeresen közre kell működniük a lakosság egészséges életmódra való nevelésében és az általános egészségügyi műveltség színvonalának emelésében." E sokrétű tevékenységből kiemelem azt a tudatformáló feladatot, amely arra irányul, hogy az egészség, mint érték jelenjék meg a társadalom értékítéletében. Sajnos gyakran tapasztalható, hogy az egészséget csak akkor kezdik értékelni, amikor már-már elveszett. Társadalmi és gazdasági előrelépésünk egyik feltétele, összetevője az egészséges életmódot folytató ember; aki tudatában is van egészsége értékének.

A közművelődés nemcsak, mint közreműködő jelenik meg az értékteremtés szférájában, hanem saját működési körében számottevő, mással nem pótolható értéket teremt. Előadások és tanulmányok sokasága sem tudná átfogni ezt a rendkívül összetett, sokrétű folyamatot a teljesség igényével, így csupán jelzésszerű összefoglalásra vállalkozhatunk.

Elsőként célszerű arra utalni, hogy nemcsak az amatőr művészeti mozgalom hoz létre értéket. Gondoljunk csak a több ezer ismeretterjesztő szakkör, klub, stúdió, alkotótábor működésére. Íulizás nélkül elmondható: hetente olvasható olyan tudósítás, amely arról szól, hogy egy-egy amatőr csillagászati szakkör milyen felfedezést tett, mivel gazdagította ismereteinket a minket körülvevő világról. Hasonlóan értékteremtő feladatot látnak el az ornitológiai

táborok, a kertbarát körök, a műszaki-technikai szakkörök, a természettudományos klubok.

Minden kétséget kizáróan az amatőr művészeti mozgalom az érték-születés egyik fontos területe, ágazata a közművelődésnek. Közismert, hogy az esztétikai értékalkotás képessége ontológiai eredete miatt sem korlátozódik a művészfoglalkozásra és ez a foglalkozás vagy járulékos előképzettsége vagy a piac követelményei miatt nem biztosítéka a művészeti "árú" esztétikai értékének. Az így kialakult helyzetet - mint azt Papp Öszkár: Amatőr művészet-amatőr képzőművészet c. írásában olvashatjuk - két szembe fordított piramis ábrájával magyarázhatjuk: a művészeti tevékenység - "termelés" - két elkülönült foglalkozásszerű és amatőr jellegű területe széleskörű munkára épül, amely csak egy meghatározott szinten válik értékalkotóvá. Az értékalkotás első szakasza még csak részben mutat esztétikai vonásokat, értéke a hivatásos területen elsősorban árú jellegű, kereskedelmi érték, az amatőr tevékenységben pedig visszaható művelődési érték. Végül a piramisok csúcsához közel megjelenik az esztétikai értékalkotás, a művészet. Az amatőr művészeti tevékenység egyik fontos mozgatórugója tehát abból adódik, hogy a résztvevők a művészetekkel bizonyos fokú alkotói kapcsolatokba kerülnek, így lehetőségük van arra, hogy a művészet eszközeivel szóljanak gondjaikról, örömeikről, az élet olyan jelenségeiről, amire egyébként nem lenne módjuk.

Az amatőr művészeti mozgalom jelentős társadalmi figyelmet érdemel azért is, mivel számtalan olyan mintát, magatartásformát hordoz, amely társadalmunk szocialista vonásait erősíti. Állíthatjuk, hogy az egyik legaktívabb művelődési forma, kettős értelemben is: résztvevői a művészetek elsajátításával egyidejűleg új ismeretek, készségek, műveltségi tartalmak birtokába jutnak, illetve közösségüket a művészetek erejével nevelik. Ezekből következően szocialista művelődéspolitikánk az amatőr művészeti

tevékenységet nem csupán egyéni kedvtelésnek tekinti, hanem számol emberformáló erejével, társadalmi hatásával is.

Értékmegőrzés

Az elmúlt négy évtized korszakos eredményének tartjuk, hogy a népművészet hivatásának és feladatának kijáró rangot kapott szocialista kultúránkban. Ebben természetesen nem az a hangsúlyos és fontos, hogy az autonóm művészetek mellett ma már egyenrangúnak tekintjük a népművészetet, hanem az, hogy az emberek kultúrájába beépült népművészetünk szeretete, ismerete és nem utolsósorban használata. A bennünket körülvevő tárgyi világtól kezdve az étkezési kultúráig szinte naponta találkozunk azokkal az értékekkel, amelyeket a népművészetből emeltünk át és használunk, hasznosítunk... Néptánc és zenei kultúránk világszínvonalra emelkedett, de ezt mondhatjuk díszítőművészetünk, tárgyalakozó népművészetünk hasonló eredményeiről is.

A népművészet jelenléte szocialista kultúránkban - tágabban társadalmi életünkben - több szempontból is értékelhető. Nemcsak nemzeti kultúránk továbbfejlesztésében tölt be pozitív szerepet, hanem identitás-tudatunk alakításában is. Múltunk ismerete, hagyományaink ápolása és alkotó megőrzése, továbbfejlesztése nagyban hozzásegít bennünket egy egészséges nemzeti tudat és kultúra kialakításához. Mégpedig olyan nemzeti tudathoz, amelyben nyilvánvalóvá válik, hogy a népi kultúra nemzeteket nem szétválaszt, hanem összeköt.

Külön érdemes szólni a népművészet életformát befolyásoló hatásáról. Ma már ott tartunk, hogy a népi díszítőművészet nemcsak "díszítőanyagként" jelenik meg lakásban, mindennapi életben, hanem használják is saját funkciójában. A használat pedig egy "másfajta" gondolko-

dást, esetenként az életmódra, életformára is kiható változást jelent.

A használat kérdésén túl itt említjük - az életmóddal összefüggésben - az amatőr tárgyalakotó népművészek igen széles körű és nagyhatású táborát. A különböző műhelyek, alkotóköri fontos nevelési feladatot töltenek be azzal, hogy sokak számára teremtik meg a szép és értékes motívumok, tárgyak készítésének a lehetőségét. Kettős haszon képződik: öröme annak, aki alkotja és öröme annak, aki lakását, otthonát végső soron életét díszíti vele.

A népművészet és szocializmus egy lényeges ponton kapcsolódik egymásba, s ez közösségi jellegéből ragadható meg. Egy-egy néprajzi csoport vagy vidék fontos összekötő kapocs lehet emberek között, amely egyben közösségi gondolkodásra is ösztönözhet.

A nép alkotásait évszázadok, nemzedékek, közösségek csiszolták, tökéletesítették, s ebben az értelemben népünk közösségi alkotásairól beszélhetünk. /Természetesen az alkotó személyiség szerepe, mint mindig, ma is fontos./ Társadalmi méretekben a népművészet közös formanyelve és sajátos nemzeti karaktere a tágabb közösség kollektív kultúráját erősíti.

Mint minden művészetnek, a népművészetnek is egyik alapvető célja: világunkat szebbé, gazdagabbá tenni. Fontos feladatunk, hogy az értékes hagyományokat tovább őrizzük, ápoljuk, és a mai kor emberéhez igazítva alkotó módon továbbfejlesszük. A szocializmus saját kultúrájába képes beépíteni mindazokat a tényleges értékeket, melyeket az évezredek hagyományaiból a népművészet megőrzött számuikra. A népművészet, az alkotók feladata, hogy olyan tárgyakat, táncokat, énekeket őrizzünk, amelyek értékeket hordoznak. A megőrzött hagyományt célszerű olyan modell-

nek tekinteni, amelynek tanulságai a mai ember számára is hasznosíthatók.

A népművészet jövője kapcsán ma is gyakran hangoztatott vélemény: a parasztság zárt közössége, amely szá munkra a népművészeti értékeket megőrizte, feloszlott, tehát a népművészet jövője is megpecsételődött. Csakhogy a népművészet teoretikusan ősbibb eredetű, mint a parasztság, így kézenfekvő, hogy az általa megőrzött népművészet túléli őrzőjét, formálóját, alakítóját. Továbbélése pedig attól függ, hogy ez a hatalmas érték olyan közösség kezébe kerül-e, amely továbbörzésre, formálására, alakítására képes és alkalmas. Minden jel arra mutat, hogy a mai fiatalok elődeik népművészetét már eleve úgy veszik át és úgy élik át, hogy a sajátjukénak tekintik. Ha az új társadalmi rend képes a művészeti alkotóközösségek létét biztosítani /már pedig ez a szocialista társadalom lényegéből következik/, akkor a magyar népművészet, s benne a népi iparművészet jövőndő sorsa népünk kezébe lesz letéve. Nagy előny, hogy ifjúságunk még élő népművészetet vehet át elődeitől, és a továbbéltetésre olyan klasszikussá vált példára tekinthet, mint Bartók és Kodály életműve.

A közművelődés abból indul ki, hogy az értékek védelme, megtartása nemzeti önbecsülésünk fontos összetevője. Ez a tevékenység intézményenként és területenként eltérő. Az egyik fontos feladat a lakosság felkészítése az értékek megóvására. S ez a felkészítés vitathatatlanul tudati kérdés is. Napjainkban sokat vitatkozhatunk azon, hogy mely értékek védelmére, megóvására kell leginkább mozgósítani. Meggyőződésem, hogy létünk feltétele a természeti környezet, mint érték megóvása. Az UNESCO néhány évvel ezelőtt tragikusan csodálatos módon hívta fel figyelmünket e feladat fontosságára, amikor így szólt a világ népeihez: Soha ne feledjük, a Földet nem elődeinktől örököltük, hanem unokáinktól kölcsönöztük! Ezt a kölcsönvett értéket ápolni, gondozni kell, mert csak így tudjuk

unokáinknak hiánytalanul átadni. Sok egyéb feltétellel együtt ehhez a felismerés, a megismerés, a tudás is szükséges. A környezeti érték megóvását emeljük ki első helyen, mert ettől függ minden egyéb, mert ettől függ, hogy az emberi génusz által alkotott értékek megőrzése és újjabbal való gazdagítására egyáltalán lesz-e lehetőségünk. Az emberiség közös erőfeszítésében bízva válaszolhatunk igennel, de ehhez rendkívülien sokat kell tennünk együttesen.

Értékeink megőrzésében megkülönböztetett szerepet töltenek be a könyvtárak, a levéltárak és a múzeumok. Sokak számára ez a feladat nyilvánvalónak tűnik, mégis úgy vélem, érdemes lenne áttekinteni társadalmunk vélt és valódi evidenciáit. Ezek jól jellemeznék az uralkodó nézeteket, értékeket, tudati állapotot, történelmi helyüket. Elmúlásuk és keletkezésük mindig jelentős változást jelez, illetve általában hatalmas méretű társadalmi földrengések eredménye. Nos ilyen evidencia a könyvtárak, a levéltárak, a múzeumok értékmegőrző funkciója is. Mit kezdjenek azonban ezzel az evidenciával, ha gyakran az elemi feltételek is hiányoznak ehhez a munkához?

Érték-terjesztés

A közművelődés legismertebb funkciója a megszületett tudományos eredmények, művészeti értékek és a közosság találkozásának megszervezése, röviden szólva: az érték-terjesztés. A szocialista kulturális forradalom kibontakozása során alakult, fejlődött a különböző intézmények kultúraterjesztő funkciója. A gyakorlatban segítették a tudomány, a technika, a művészet eredményeinek birtokbavételét. A lenini gondolatot tartották szem előtt, amely szerint: "Azelőtt az emberi elme, az emberi génusz csak azért alkotott, hogy egyeseknek juttassa a technika és kultúra minden áldását, a többieket pedig megfossza a

legszükségesebbtől - a művelődéstől és a fejlődéstől. Most ellenben a technika minden csodája, a kultúra minden vívmánya a nép közkinccsává válik, és mostantól fogva az emberi elme és génusz sohasem lesz az erőszak eszközévé, a kizsákmányolás eszközévé."

A kultúraterjesztés, az értékközvetítés fontos kérdései: mit?, hogyan?, kinek?. E kérdések megválaszolása során egyik döntő mozzanat a támogatás elvének következetes érvényesítése. Túlzás nélkül elmondható, hogy a támogatás elvének gyakorlatban való érvényesítése a közművelődés egyik leggyengébb oldala. Ennek egyik oka, hogy az értékrend nem elég egyértelmű, az értékek szerinti tudatos válogatás igénye pedig gyakran háttérbe szorul. A támogatás kérdése nem egyszer úgy is szöbakerül - s a gyakorlat így veti fel -, hogy mivel a szocialista állam közművelődési intézményei, szervezetei, a kulturális alkotások zömét valamilyen támogatásban részesítik, ezen belül és a nagyság tekintetében milyen szempontok alapján kell és lehet a rangsorolást megvalósítani. S ez az egész probléma felveti a kiválasztók, a terjesztők felelősségét!

A közművelődés értékterjesztő feladatát csak akkor képes megoldani, ha egyrésztől megfelelő választék áll rendelkezésére, másrésztől - ha kellő segítséget kap - a gazdag választékban való eligazodáshoz.

A választék gazdagítása visszavezet bennünket az értékteremtés kérdéséhez, a tudatos választás feltételeinek megteremtése a felkészítés mellett egy sor gazdasági, szervezeti intézkedést is igényel. Ezek közé kell sorolni bemutatók biztosítását, az "Új Könyvek" megjelentetését, tapasztalatcsereék szervezését, alkotók és közvetítők találkozásait.

Összegzésül elmondható: a közművelődés értékteremtő, megőrző és terjesztő funkciójának fejlesztése folyamatos feladat, s naponta meg kell küzdeni a legkisebb eredményért is. Ez a munka nem ígér könnyű sikereket, nem hoz látványos eredményeket. E területen különösen érvényes Lenin figyelmeztetése: "Ezekben a dolgokban csak azt szabad elértnék tekintenünk, ami meggyökeresedett a kultúrában, a mindennapi életben, a szokásokban."